

“มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” : ข้อสังเกตเกี่ยวกับบริบทกับความหมายของกวีนิพนธ์

อาทิตย์ ศรีจันทร์

ศศ.ม. (วรรณคดีไทย), อาจารย์

ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

E-mail: draf67@hotmail.com

269

เกษียร เตชะพีระ. (2557). **มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง: รวมภาพยกอลอนการเมืองในทศวรรษอันสาบสูญ.** กรุงเทพฯ: ซายขอบ. 120 หน้า.

ปีที่ 21

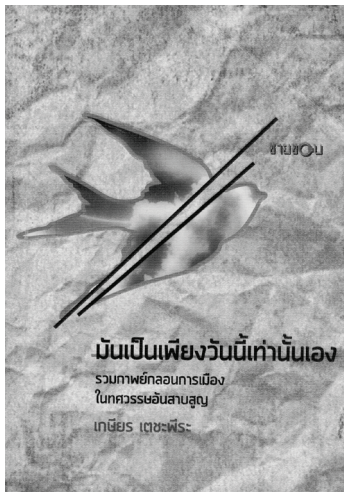
ฉบับที่ 4

ต.ค.

-

ธ.ค.

2558

กวีนิพนธ์ : การอ่านและการสร้างในสังคมไทย

กวีนิพนธ์ไทย “สมัยใหม่” ที่เริ่มก่อร่างสร้างตัวขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้นเริ่มมีการปรับตัวจากเดิมที่มักจะเขียนเป็นเรื่องยาวๆ เป็นนิยาย แต่เนื่องจากรูปแบบของวรรณกรรมต่างประเทศที่เข้ามาในสังคมไทยและมีผู้อ่านจำนวนมากตอบรับรูปแบบเหล่านั้นอย่างกว้างขวาง สังคมให้ความสนใจร้อยแก้วแบบใหม่ คือ บทความ เรื่องสั้น

และนวนิยาย และนิยายหรือเรื่องแต่งที่เคยเขียนด้วยร้อยกรองก็เปลี่ยนมาใช้ร้อยแก้วรูปแบบใหม่นี้ด้วย ส่วนร้อยกรองเริ่มมีขนาดที่สั้นลงและมีเนื้อหาที่ “สื่อความคิด” มากกว่าเดิม กล่าวคือ กวีนิพนธ์ไทยในสมัยนั้นเป็นงานในลักษณะที่เรียกกันว่า “พาหะสื่อความคิด” และความคิดที่แสดงออกมานั้นโดยมากเป็นเรื่องสังคมและการเมือง เพราะความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยทำให้ผู้คนสนใจเรื่องสังคมการเมืองมากขึ้น อีกทั้งสื่อกลางที่ใช้การเผยแพร่คือ หนังสือพิมพ์ นั้น ก็ไม่เอื้อให้กวีได้เขียนนิยายด้วยร้อยกรองยาวๆ ได้อีกต่อไปเพราะเนื้อที่มีจำกัด

ด้วยเหตุนี้ กวีนิพนธ์ไทยจึงเริ่มหันมาเป็นเครื่องมือในการสื่อความคิดมากกว่าจะเป็นเรื่องแต่งหรือนิยายยาวๆ ดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต

เราอาจกล่าวได้ว่า กวีนิพนธ์ ในฐานะ “พาหะสื่อความคิด” นั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการพัฒนาประเทศให้เป็นสมัยใหม่ และได้ส่งอิทธิพลให้แก่กวีนิพนธ์ในยุคถัดมาจนถึงปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ การเติบโตทางความคิดทางสังคมและการเมืองของประชาชน ก็ยังเป็นแรงผลักดันให้กวีนิพนธ์ไทยมุ่งไปในทางนี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หลายครั้งในประวัติศาสตร์สังคมการเมืองไทย กวีนิพนธ์ยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนการต่อสู้ทางการเมืองอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ในบรรดากวีนิพนธ์ที่แสดงความคิดเห็นทางสังคมการเมืองนั้นมีข้อที่น่าสังเกตอยู่บางประการ คือ กวีนิพนธ์เหล่านี้ผูกติดอยู่กับบริบททางสังคมการเมืองอย่างแยกไม่ออก คำถามก็คือ กวีนิพนธ์การเมืองนั้นมีความเป็นเอกภาพของการนำเสนอในตัวเองหรือไม่ คือเป็นกวีนิพนธ์ที่สามารถอ่านได้โดยลำพังโดยไม่ต้องอาศัยบริบททางสังคมที่ผลิตมันขึ้นมาได้หรือไม่? อย่างไร? โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นกวีนิพนธ์การเมือง เราจะสามารถนำบทกวีเหล่านั้นมาผลิตซ้ำเพื่อใช้ในการต่อสู้หรือขับเคลื่อนทางการเมืองได้มากน้อยเพียงใด?

บทวิจารณ์ชิ้นนี้เป็นความพยายามที่จะอธิบายและเข้าใจบริบทและความหมายของตัวบทกวีนิพนธ์ โดยเลือกเอา “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง”

รวมบทกวีนิพนธ์ โดย ศ.ดร. เกษียร เตชะพีระ นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์ อดีตนักศึกษาผู้ต่อสู้เคลื่อนไหวทางการเมืองในยุค ตุลา 19 สิ่งที่น่าสนใจของ รวมบทกวีนิพนธ์เล่มนี้ก็คือ การนำเอาบทกวีนิพนธ์ที่ผู้เขียนได้เขียนไว้ในสื่อสังคมออนไลน์อย่าง “เฟซบุ๊ก” มารวมพิมพ์ และบทกวีส่วนใหญ่ก็ล้วนเกิดขึ้นมาบางครั้งเพื่อสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนที่มีต่อสภาพการณ์ทางการเมือง เพื่อตอบโต้บุคคลสำคัญทางการเมือง ตลอดจนเป็นการตอบโต้กับศิลปิน นักเขียนและกวีที่นำเสนอความคิดทางสังคมการเมืองผ่านผลงานในสื่อต่างๆ คำถามสำคัญที่สุดของผู้วิจารณ์ที่มีต่อรวมบทกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ก็คือ หากเราไม่อ่านคำอธิบายท้ายเล่มที่รวบรวมบริบททางสังคมของบทกวีแต่ละชิ้นไว้หรือไม่มีความรู้ความเข้าใจทางสังคมการเมืองไทยเลย เราจะยังสามารถเข้าใจบทกวีในเล่มได้หรือไม่? และอย่างไร?

การเมือง/รัฐศาสตร์/บทกวี

หากพูดถึงในแวดวงคนที่สนใจสังคมและการเมืองไทย เราคงได้ยินชื่อ ศ.ดร. เกษียร เตชะพีระ อยู่บ่อยครั้ง ทั้งผลงานวิชาการ บทความในหน้าหนังสือพิมพ์ ล้วนแล้วแต่เป็นผลงานที่ได้รับการยอมรับว่ามีทฤษฎีวิเคราะห์ที่ชัดเจนและแหลมคม ในหลายครั้ง ผลงานของเกษียรเองก็เป็นสิ่งที่สร้างความสนั่นสะเทือนให้กับสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากความเจนจัดทางด้านวิชาการแล้ว ความสามารถอีกอย่างหนึ่งของเกษียรคือ “ภาษา” โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถในการเขียนบทกวีนิพนธ์ ในคำนำ “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” เขากล่าวถึงจุดเริ่มต้นในการเขียนกลอนของเขาว่า “ลูกจิ้งกิ้งพุทธกาลอย่างผมตกหลุมรักกภาพย์กลอนตั้งแต่เด็กเพราะวิชาวรรณคดีไทย...ในนั้นอาจมีอาการ ‘อยากเป็นไทย’ แฝงฝังอยู่บ้างเพื่อชดเชยความรู้สึกประหม่าเคอะเขินที่เกิดเป็นเจ๊กซึ่งถูกเพาะบ่มขึ้นในตัว...” นอกจากนี้ การได้สัมผัสบทกวีนิพนธ์ของนายผีและจิตร ภูมิศักดิ์ ก็เป็นแรงบันดาลใจให้เกษียรหลงใหลในกวีนิพนธ์ จนกระทั่ง “ร่วมกิจกรรมเคลื่อนไหวประท้วงต่อสู้กับเพื่อนนักศึกษาประชาชน ถูกปราบเช่นหมาเมื่อ

6 ตุลาคม 2519 รอดชีวิตมาและตัดสินใจเข้าป่าไป ระบายความอัดอั้นคับแค้นออกมาเป็นกลอนซุ่มเลือดที่ยังท่องจำได้จนทุกวันนี้..”

ด้วยความที่เป็นนักรัฐศาสตร์ซึ่งต้องคลุกคลีอยู่ในแวดวงการเมือง ประกอบกับความชอบและความสามารถในการทางกายกกลอน ทำให้เกษียร เป็นนักรัฐศาสตร์ที่มีฝีมือลายมือในการเขียนกวีนิพนธ์ได้ยอดเยี่ยม กวีนิพนธ์ของเขาจึงเป็นกวีนิพนธ์ที่มีแรงขับเคลื่อนมาจากการเมืองเป็นหลัก เขากล่าวว่า

จนมาถึงสถานการณ์อำนาจเปลี่ยนผ่านครั้งที่ 3 ในประวัติศาสตร์การเมืองไทย สมัยใหม่ปัจจุบัน ความขัดแย้งรุนแรงระหว่างขบวนการมวลชนเสื้อสี การปราบปรามเช่นฆ่าสังหารชนานใหญ่ที่เกิดขึ้นกลางกรุง กลายเป็นแรงบันดาลใจให้ผม “รู้สึก” มากๆ กับความเป็นไปของบ้านเมืองอีกครั้ง จนตัดสินใจระบายอารมณ์ ความรู้สึกแรงกล้านั้นออกมา และพยายาม sublimate หรือแปรรูปพรรณสัณฐานชักนำมันไปในทางวรรณกรรมและกำกับควบคุมมันด้วย ศิลปการและฉันทลักษณ์ในโอกาสเดียวกัน

ผมพบว่ามันทำให้ผมทนอยู่กับความขัดแย้งรุนแรงบิตเบี้ยวโหดร้าย รอบตัวได้ง่ายขึ้น และช่วยปลดปล่อยใจให้กำลังใจพรรคพวกเพื่อนฝูงผู้อ่าน ได้บ้างตามแต่กรณี

กวีนิพนธ์นั้น หากกล่าวโดยเคร่งครัด มันคือการใช้ภาษาในอีกรูปแบบหนึ่งที่แตกต่างไปจากภาษาปกติ ในหนังสือ “Literary Theory : An introduction” (2008) Terry Eagleton ได้อธิบายในบทแรกของหนังสือว่า วรรณกรรมคือรูปแบบของการใช้ภาษาที่ต่างไปจากชีวิตประจำวัน เป็นภาษาที่รุนแรงไปจากการใช้ปกติ เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าขอบเขตของไวยากรณ์ในแต่ละภาษานั้นอยู่ตรงไหนบ้าง โดยอธิบายจากทฤษฎีรูปแบบนิยมรัสเซีย (Russian Formalism) ซึ่งเป็นการพยายามอธิบายวรรณกรรมผ่านระบบภาษาและในฐานะที่วรรณกรรมเป็นระบบภาษาอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับระบบการสื่อสารด้วย อย่างไรก็ตาม ภาษาของวรรณกรรมนั้นก็เป็นที่ทำให้เห็น “จินตนาการ” ได้มากกว่าภาษาปกติ

หากนำแนวคิดดังกล่าวมาอธิบาย “กวีนิพนธ์” จะเห็นได้ว่า ภาษาของ

กวีนิพนธ์นั้น เป็นภาษาที่ทำให้เกิด “จินตนาการ” และอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ได้มากกว่าภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นระบบในการสื่อความหมายอย่างหนึ่ง มีความสวยงามในฐานะที่เป็นศิลปะ นี่คือพื้นฐานเบื้องต้นที่สุดในการอธิบาย ลักษณะของกวีนิพนธ์

งานกวีนิพนธ์ของเกษียรจึงไม่ใช่เป็นการแสดงให้เห็นข้อเสนอหรือการ วิเคราะห์การเมืองอย่างเข้มข้นเฉกเช่นเดียวกับงานวิชาการ หรือบทความ วิเคราะห์เมือง หากเป็นงานเขียนที่เกิดขึ้นจาก “อารมณ์” และ “ความรู้สึก” ของนักรัฐศาสตร์

แม้เราเห็นความแตกต่างอย่างชัดเจนจากงานทั้งสองประเภท คือ ข้อเขียน ทางวิชาการ บทความวิเคราะห์การเมือง กับ การเขียนกวีนิพนธ์ แต่อย่างไร ก็ตาม เราก็ไม่ควรลืมว่า ศ.ดร. เกษียร เตชะพีระ คือนักรัฐศาสตร์ที่เขียนกวีนิพนธ์ ดังนั้น ผลงานของเขาจึงอบอวลไปด้วยเรื่องการเมืองโดยธรรมชาติ ความคิดเห็น บางอย่างของเกษียรในรวมบทกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ มันมีความเป็นการเมืองมากพอๆ กับข้อเขียนทางวิชาการที่เคร่งครัด เพราะมันเป็นสิ่งที่ข้อเขียนทางวิชาการ ทำไม่ได้ นั่นคือการนำเสนออารมณ์และสภาวะของอารมณ์บางอย่างเมื่อมี เหตุการณ์สำคัญทางการเมืองมากระทบใจ

ข้อเขียนเชิงวิชาการนั้น โดยมากจะเรียกร้องความเป็นกลางในการนำเสนอ (แม้ว่าในปัจจุบันจะมีข้อถกเถียงกันมากกว่าแท้จริงแล้วสถานะของข้อเขียน เชิงวิชาการนั้นก็ไม่ได้นำเสนออะไรที่เป็น “กลาง” จริงๆ) ดังนั้น ข้อเขียน ประเภทนี้จึงจำต้องตัดอารมณ์ความรู้สึกของผู้เขียนออกไปให้ได้มากที่สุด และนำเสนอสิ่งที่ เป็น “ข้อเท็จจริงทางวิชาการ” ให้ได้มากที่สุดเช่นกัน

สิ่งที่น่าสนใจประการแรกของรวมบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” ก็คือ การนำเสนอเรื่องการเมือง ตลอดจนวิชารัฐศาสตร์ในด้านที่นักรัฐศาสตร์ ทำไม่ได้ในการเขียนงานเชิงวิชาการทั่วไป

พื้นที่ของการนำเสนอ

รวมบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” เป็นบทกวีที่รวบรวมบทกวี

ของ ศ.ดร. เกษียร เตชะพีระ ที่เขียนอยู่ในเฟซบุ๊กเพื่อตอบโต้ เสียดสี หรือ
สำแดงอารมณ์ความรู้สึก ตามโอกาส วาระ ตลอดจนสถานการณ์ทางการเมือง
ในช่วง 2555-2557

สำหรับคนที่สนใจติดตามข่าวสารสถานการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะ
ในโลกออนไลน์อย่างเฟซบุ๊ก เรามักจะเห็นว่ามีการแชร์เอาบทกวีของศ.ดร.
เกษียรอยู่บ่อยครั้ง ด้วยวิธีการมองปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมการเมืองไทย
ตลอดจนความสามารถในการใช้ภาษาที่ยอดเยี่ยม ทำให้บทกวีของศ.ดร.
เกษียรได้รับความนิยมในโลกออนไลน์อย่างมาก

ด้วยความที่เป็นบทกวีที่ตอบโต้และเป็นการแสดงความคิดแบบรายวัน
ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น บทบาทหลักของกวีนิพนธ์แต่ละชิ้นจึงผูกติดอยู่
กับเงื่อนไขของบริบทขณะนั้น มันจึงไม่ได้เสนอความเป็นอมตะนิรันดกาล
ของความหมายในบทกวีแต่มันสะท้อนภาพของสังคมในช่วงเวลาหนึ่งๆ ใน
ประวัติศาสตร์เท่านั้นเอง

สิ่งที่น่าสนใจก็คือ ในปัจจุบัน นอกจากตามท้องถนนแล้ว พื้นที่ในโลก
ออนไลน์ยังเป็นสมรภูมิที่สำคัญในการต่อสู้ทางการเมืองอีกด้วย มันเป็นพื้นที่
ที่ปราศจากไปจากความเคร่งครัดของกฎหมายแม้จะมีความพยายามในการ
จำกัดเสรีภาพในโลกออนไลน์มากเพียงใดก็ตาม แต่ดูเหมือนพื้นที่ดังกล่าว
ก็สามารถยืดหยุ่นได้ตามความต้องการของผู้ใช้ทุกคน

ผู้วิจารณ์ไม่แน่ใจนักว่าระหว่างการนำเสนอในโลกออนไลน์กับการตีพิมพ์
ออกมาเป็นเล่มเช่นนี้ อย่างไหนจะแพร่หลายได้มากกว่ากัน เพราะในโลก
ออนไลน์มักจะเป็นพื้นที่ที่ทุกสิ่งทุกอย่างแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว การนำ
เอาบทกวีที่แพร่หลายในโลกออนไลน์มาตีพิมพ์เป็นเล่มเช่นนี้ มันทำให้เรา
มองไม่เห็นวิวาทะที่มีต่อบทกวีในช่องแสดงความคิดเห็นในการโพสต์แต่ละครั้ง
ซึ่งอาจมีนัยยะที่สำคัญทางสังคมการเมืองได้มากกว่าที่บทกวีได้นำเสนอไว้
เสียอีก แต่หากคิดในอีกแง่หนึ่ง การคัดสรรออกมาตีพิมพ์ ก็อาจทำให้ผู้อ่าน
ได้เห็นความเปลี่ยนแปลง ความเคลื่อนไหวตลอดจนโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึก
ของสังคมได้ส่วนหนึ่งในลักษณะของช่วงเวลาในประวัติศาสตร์

กวีนิพนธ์การเมือง: บริบททางสังคม/ตัวบทวรรณกรรม/กาลเวลา และความเป็นเอกภาพในการนำเสนอ

โดยทั่วไปเราปฏิเสธไม่ได้ว่า วรรณกรรมกับสังคมนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ วรรณกรรมย่อมสะท้อนหรือแสดงให้เห็นสภาพบางอย่างของสังคมที่ผลิตวรรณกรรมชิ้นนั้นขึ้นมา อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมเป็นพื้นที่แสดงภาพสังคมส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่ไม่ใช่ภาพของสังคมทั้งหมด

วรรณกรรมอาจสะท้อนสังคมทั้งในด้าน รูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรมหมายถึงเหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนด้านนามธรรมหมายถึงค่านิยมในชีวิตจิตใจของคนในสังคม ตลอดจนความรู้สึกรักของนักเขียน Raymond Williams (อ้างถึงใน ตรีศิลป์ บุญขจร, 2523, 7) นักวรรณกรรมเชิงสังคมเรียกนามธรรมในวรรณกรรมว่า “เป็นโครงสร้างของความรู้สึก” ซึ่งหมายถึงทั้งค่านิยม ความรู้สึก ความปรารถนา และชีวิตจิตใจของคนในทัศนะและความรู้สึกของผู้เขียน ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมจึงเป็นการตอบสนองทั้งทางด้านการกระทำและการนึกคิดของมนุษย์

สำหรับการศึกษาวรรณกรรม “โลกทัศน์” เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ Lucein Goldmann (อ้างถึงใน ตรีศิลป์ บุญขจร, 2523: 12) นักวรรณกรรมศึกษาเชิงสังคม ให้ความสำคัญเกี่ยวกับโลกทัศน์ เพราะเห็นว่าวรรณกรรมเป็น “สัมพันธภาพอันเบ็ดเสร็จ” (Total coherence) หมายถึงเป็นผลงานรวบยอดจากทัศนะต่อโลกและชีวิตของผู้เขียน เขากล่าวว่า วรรณกรรมที่ดีสามารถเป็นตัวแทนสะท้อนภาวะของยุคสมัยอย่างแจ่มชัด ส่วนวรรณกรรมที่ยิ่งใหญ่จะนำปัญหาหลักจากประสบการณ์ร่วมสมัยไปสู่ความจริงแท้ นักเขียนที่ดีจึงเป็นตัวแทนของยุคสมัยของตัวเองและฝากกำแพงเวลามารับใช้อนาคตด้วยโลกทัศน์อันกว้างไกลของเขา

ในประวัติศาสตร์วรรณกรรมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา เรามีกวีนิพนธ์ทางสังคมการเมืองมากมายที่สะท้อนและแสดงให้เห็นโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกของยุคสมัยนั้นๆ สิ่งที่น่าสนใจก็คือ คุณค่าของกวีนิพนธ์การเมืองเหล่านั้นหากปลดปล่อยบริบททางสังคมการเมืองทิ้งไป กวีนิพนธ์เหล่านั้น

จะยังคงดำรงความเป็นเอกภาพในการนำเสนอได้หรือไม่ กล่าวคือเราจะสามารถนำมาอ่านในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้หรือไม่? อย่างไร?

สมมติฐานเบื้องต้นของบทวิจารณ์ชิ้นนี้คือ บรรดาบทกวีการเมืองทั้งหลายนั้นเป็นบทกวีที่ผูกติดอยู่กับบริบททางสังคมที่มันถูกสร้างขึ้นมาและความหมายของบทกวีก็เป็นสิ่งที่จำเพาะอยู่กับยุคสมัยกวีชิ้นนั้นถึงกำเนิดขึ้น แม้ว่าในปัจจุบันเรามีทฤษฎีทางวรรณกรรมมากมายที่พยายามพิสูจน์ว่าความหมายของวรรณกรรมนั้นเป็นสิ่งที่สั่นไหว ไม่ยึดติดอยู่กับยุคสมัยใดยุคสมัยหนึ่ง เราอาจอ่านวรรณกรรมในอดีตเพื่อรับใช้วัตถุประสงค์ของปัจจุบันได้อย่างไม่เคอะเขิน

“มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” เป็นบทกวีที่น่าสนใจ เพราะนอกจากจะสะท้อนภาพการเมืองไทยตั้งแต่ปี 2555-2557 แล้วนั้น มันยังเป็นบันทึกการโต้ตอบกันทางการเมืองผ่านกวีนิพนธ์อีกด้วย มันเป็นทั้งการตอบโต้ที่ดุเดือด เสียดย่างน่าหวัระงอหงาย ถ้อยคำที่ใช้แสดงให้เห็นบริบททางสังคมในช่วงเวลาที่สำคัญของการเมืองไทย การนำเอาคำหรือประโยค ตลอดจนมีการนำเอาภาษาอังกฤษมาใช้กับฉันทลักษณ์ไทย ล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่น่าตื่นตาตื่นใจทั้งสิ้น

แต่หากลองจินตนาการว่า ถ้าผู้คนในอีกสามสิบปีข้างหน้า มาอ่านบทกวีชิ้นนี้ พวกเขาจะได้ความหมายได้อย่างไรโดยที่ไม่จำเป็นต้องสนใจบริบททางสังคมการเมือง ดังนั้นเครื่องมือที่สำคัญของรวมบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” ก็คือ “เชิงอรรถ” ที่อยู่ท้ายเล่มเพื่อบอกให้ผู้อ่านทราบ ว่าตัวบทแต่ละชิ้นนั้นมีวัตถุประสงค์หรือกำลังพูดถึงใครหรือพูดถึงอะไรอยู่

เชิงอรรถของกวีนิพนธ์: ในฐานะสิ่งที่แสดงให้เห็นความขาดและความไม่สมบูรณ์ของบทกวี

หน้าที่สำคัญของเชิงอรรถคือการอธิบายขยายความคำหรือข้อความบางอย่างให้ละเอียดลึกซึ้งขึ้นโดยที่ไม่ต้องไปเบียดบังกับพื้นที่ของเนื้อหาหลักในการนำเสนอ และส่วนมากเราจะพบเชิงอรรถในข้อเขียนวิชาการ

สารคดี ดังนั้นหน้าที่ของเชิงอรรถคือทำให้ผู้อ่านได้รับรู้บริบทหรือเนื้อหาบางอย่างที่จำเป็นต่อการเข้าใจเนื้อหาที่กำลังอ่านอยู่

“มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” เป็นรวมบทกวีที่มีส่วนประกอบสองส่วนคือส่วนแรกเป็นตัวบทกวีและส่วนที่สองคือข้อความที่อธิบายบริบทของตัวบทกวีแต่ในแต่ละชิ้น เนื่องจากรวมบทกวีนิพนธ์ชิ้นนี้เป็นกวีนิพนธ์เกิดขึ้นตามวาระและโอกาสที่แตกต่างกัน ดังนั้นการเข้าใจภูมิหลังของตัวบทกวีแต่ละชิ้นจะทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายที่บทกวีต้องการจะสื่อสารได้

คำถามที่สำคัญก็คือ หากปราศจากส่วนที่เป็นการอธิบายที่มาของบทกวีแต่ละชิ้น เราจะยังอ่านรวมบทกวีชิ้นนี้รู้เรื่องหรือไม่ และในฐานะที่เป็นกวีนิพนธ์การเมือง มันมีความหมายที่เป็นเอกภาพสามารถอ่านได้ในสภาวะของสังคมที่เปลี่ยนแปลงได้อีกหรือไม่?

ตัวอย่างเช่นในบทที่ 3

มาพื่อน้อง...

เมื่อผู้แทนดอกทองไม่กล้าเห่า

หน้าที่ย่อมตกเป็นของพวกเรา

รวมพลึงทุกเหล่าเข้าเรียงราย

ชาหลังซ้ายซี้ฟ้าท้าทายศาล

เล็งกระจู้ตรงฐานเป็นเป้าหมาย

เบ่งนี้เขาจะเสาศาลไริยางอาย

ให้มันโค่นทลายคาคินเรา (19)

ในคำอธิบายท้ายเล่ม ได้บอกถึงบริบทของกวีชิ้นนี้ว่า “12 มิถุนายน 2555 : ประกอบภาพการ์ตูนล้อเลียนการเมืองของอรุณ วัชรสวัสดิ์ ซึ่งเป็นภาพสุนัขจำนวนมากเดินเรียงแถวมาปัสสาวะรดเสาฐานศาลพระภูมิจนแ้วแห้วง”

หากไม่มีคำอธิบายท้ายเล่ม เราจะยังอ่านบทกวีชิ้นนี้ได้หรือไม่อย่างไร? ถ้าให้ทดลองตอบก็คงต้องตอบว่า อ่านได้ แต่เราอาจไม่เข้าใจมันได้ดีพอ

ตามที่พลังของความหมายในบทกวีชิ้นนี้ต้องการจะสื่อสาร เราอาจตีความโดยปราศจากการอธิบายได้ในทำนองว่า ศาลทำหน้าที่ของตัวเองด้วยความไม่เที่ยงตรง ดังนั้นเราจึงไม่จำเป็นต้องเคารพศาลอีกต่อไปด้วยการ “เบ่งฉี่เซาะเสา” แต่ปัญหาของการตีความแบบนี้ก็คือ อะไรคือ “ผู้แทนดอกทอง” ซึ่งในบทกวีชิ้นนี้หากพิจารณาตามบริบทย่อมหมายถึงรัฐบาลของนายกรัฐมนตรียิ่งลักษณ์ซึ่งถูกบริหารด้วยคำว่า “ดอกทอง” อยู่บ่อยครั้งในสมัยนี้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่ง

ขอเรียนศาลแห่งสี่ที่เคารพ
สี่ต้องไซ้ไม่ครบกระบวนสี่
มีกลุ่มคนผูกขาดในชาตินี้
ยึดสี่เหลืองไปย่ำยีเป็นของตน

ทำให้สี่เหลืองแย้มแต่ยุ่ง
จะแต่งปรุรงงานศิลป์ก็สับสน
ศิลปินเดือดร้อนเกินจะทน
เพราะสี่เหลืองถูกปล้นขโมยไป
เอาสี่เหลืองคืนมาให้ข้าเถิด
ก่อนจะเกิดสงครามห้ามไม่ได้
ทุกวันนี้พวกข้าไม่กล้าไซ้
เพราะเหลืองแคบเหลือใจไม่ฟังมิตร (20)

คำอธิบายท้ายเล่มกล่าวว่า 27 มิถุนายน 2555: กล่าวตอบโต้กลอนของ หงา คาราวาน ที่มีใจความว่า

ขอเรียนศาลแห่งสี่ที่เคารพ
สี่ต้องไซ้ไม่ครบกระบวนสี่
มีกลุ่มคนผูกขาดในชาตินี้
ยึดสี่แดงไปย่ำยีเป็นของตน
ทำให้สี่แดงแย้มแต่ยุ่ง

จะแต่งปรุงงานศิลป์ก็สับสน
ศิลปินเดือดร้อนเกินจะทน
เพราะสีแดงถูกปล้นขโมยไป
เอาสีแดงคืนมาให้ข้าเถิด
ก่อนจะเกิดสงครามห้ามไม่ได้
ทุกวันนี้พวกข้าไม่กล้าใช้
เพราะว่าใจไม่มีให้สีแดง

บทกวีชิ้นนี้อาจเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดซึ่งพิสูจน์ว่า รวมบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” เป็นกวีนิพนธ์การเมืองที่ไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมการเมืองไทยช่วง 2555-2557 ถ้าเราไม่รู้ว่าในช่วงเวลานี้ หงา คาราวาน เขียนกวีไว้ว่าอย่างไร เราอาจจะไม่เข้าใจว่านี่คือการล้อเลียนบทกวีของหงา คาราวาน และเป็นการล้อเลียนเพื่อตอบโต้กันทางความคิดที่สมน้ำสมเนื้อกันด้วยการ “ย่อนเกล็ด” ทั้งเนื้อหาและรูปแบบของบทกวี

เกษียรพยายามแสดงให้เห็นว่า หากเปลี่ยนคำ เปลี่ยนความคิดหลัก โดยใช้รูปแบบเดียวกัน สิ่งที่หงา คาราวานเสนอมานั้นมันย้อนแย้งกันในตัวเอง แม้หงาจะยื่นคำร้องต่อศาลแห่งสีเพื่อให้จัดการความยุติธรรม เรื่องของการใช้สี แต่เกษียรพยายามทำให้เห็นว่าคำร้องของหงาเองนั้นแหละที่เมื่อหันตรรกะเดียวกันเข้าหาตัวเองแล้วก็จะเห็นได้ว่าสิ่งที่หงาเสนอนั้นมันดูไม่เข้าท่าอย่างไรบ้าง นี่เป็นการล้อเลียนที่เจ็บแสบและน่าสนใจที่สุดบทหนึ่งในรวมบทกวีชิ้นนี้ และก็ปรากฏอยู่เนืองๆ ใน “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง”

อีกตัวอย่างที่น่าสนใจก็คือ

ว่าวอำนาจชักเท่าไรวัวชักไม่ขึ้น
เป่านกหวีดจนมันยังร้อนดำ

วอนลมเขียวจากฟ้ามาพัดนำ
ก่อนว่าวดำดินนอกตกแห้งตาย (64)

ซึ่งมีคำอธิบายท้ายเล่มว่า “27 พฤศจิกายน 2556: กล่าวถึงกรณีที่ผู้ปราศรัยบนเวทีชุมนุมของกลุ่ม กปปส. เรียกร้องให้ทหารออกมายืนเคียงข้างเพื่อปกป้องประชาชนและสถาบันพระมหากษัตริย์” ลองจินตนาการว่าในอีกสิบปีข้างหน้า เมื่อกลับมาอ่านบทกวีชิ้นนี้อีกครั้ง มันจะยังมีพลังในการสื่อสารหรือไม่ ถ้าเราไม่รู้ว่าจะอะไรคือ “นกหวีด” แม้ว่าเราอาจตีความได้ว่า “ลมเขียว” นั้นน่าจะหมายถึงทหารนั่นเอง

การมีเชิงอรรถของกวีนิพนธ์แสดงให้เราเห็นอย่างหนึ่งถึงความไม่สมบูรณ์ในตัวของมันเอง ทั้งๆ ที่มันควรจะสมบูรณ์ได้ กวีนิพนธ์นั้นหากกล่าวโดยเคร่งครัด ตัวมันเองย่อมมีความหมายที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา เป็นถ้อยคำที่สละสลวย ลึกซึ้งกินใจในตัวมันเอง ให้ความสำเร็จอารมณ์ และไม่ว่าเราจะหยิบมันมาอ่านมันในเวลาไหน คุณลักษณะดังกล่าวก็ย่อมชัดเจน

ด้วยความเป็นกวีนิพนธ์การเมืองที่ต้องการจะสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกของยุคสมัย “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” จึงดูเหมือนจะขาดคุณลักษณะในข้างต้น

หากพิจารณาชื่อของรวมบทกวีชิ้นนี้ไปด้วย คือ “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” มันเพียงพอหรือไม่ที่จะบอกผู้อ่านได้ว่า “มันเป็นเพียง (บทกวีที่อ่านได้ใน) วันนี้ (ช่วงระยะของการเมืองไทยสมัย 2555-2557) เท่านั้นเอง” เพราะเชิงอรรถของกวีนิพนธ์เล่มนี้เปรียบเสมือน “ส่วนเติมเต็ม” ที่ทำให้รวมบทกวีเล่มนี้มีความสมบูรณ์

ความหมายที่ถูกกำกับของการอ่าน

ถ้าตัดคำอธิบายท้ายเล่มออกไป รวมบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” จะยังอ่านได้รู้เรื่องหรือไม่ เรายังสำเร็จอารมณ์หรือซึมซับเอาความเข้มข้นทางสังคมการเมืองไทยในยุค 2555-2557 ได้หรือไม่? หากทดลองตอบก็อาจจะตอบว่าได้แต่เราอาจไม่เข้าใจบริบทของการใช้บางคำในบทกวี หรืออาจทำให้เราเข้าใจบทกวีแต่ละชิ้นไปกันคนละทิศทางกับสิ่งที่ตัวบทกวีพยายามจะนำเสนอ

แน่นอนว่า ในการอ่านวรรณกรรมนั้น มีข้อถกเถียงมากมายว่า เราจำเป็นต้องอ่านวรรณกรรมเพื่อให้ได้ความหมายตามที่ผู้เขียนต้องการจะสื่อหรือไม่ แต่ในบทวิจารณ์ชิ้นนี้หาได้พยายามพิจารณาอะไรทำนองนั้น สิ่งที่บทวิจารณ์ชิ้นนี้พยายามเสนอคือพลังในการสื่อความหมายของตัวบทนั้นมีมากน้อยเพียงใด โดยเฉพาะในกวีนิพนธ์การเมือง

โดยทั่วไป บทกวีที่ดีควรเปิดโอกาสให้ผู้อ่านตีความตามความเข้าใจของตน แม้ว่ากวีจะมีความมุ่งหมายในการเขียนหรือความหมายบางอย่างที่ต้องการจะสื่อสาร แต่เมื่อผลงานออกไปสู่สาธารณะแล้ว สิทธิและอำนาจในการตีความย่อมเป็นของผู้อ่าน นี่ถือเป็นข้อตกลงสากลระหว่างผู้อ่านกับผู้เขียน

ด้วยเหตุนี้บทกวีจึงควรเป็นสิ่งที่ปราศจากข้อผูกมัดทางความหมาย การอ่านวรรณกรรมก็เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นนวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี ควรเป็นการอ่านเพื่อปลดปล่อยตัวเองออกจากข้อจำกัดต่างๆ เพื่อที่จะได้ความหมายที่แตกต่างกัน ดังนั้นในกิจกรรมของการอ่านจึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องอ่านแล้วตีความหมายเหมือนกันทุกคน

สิ่งที่ “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนก็คือ กวีนิพนธ์เล่มนี้ไม่มีพลังในการสื่อสารในตัวมันเองเพราะตัวบทกวีเองก็ยังต้องอาศัยพลังในการอธิบายข้อความจากคำอธิบายท้ายเล่ม หากปราศจากส่วนประกอบดังกล่าวในหนังสือไป กวีแต่ละชิ้นจะกลายเป็นกลุ่มข้อความที่แสดงให้เห็นภาพของสังคมการเมืองไทยในช่วงปี 2555-2557 แต่ไม่ได้มีความลึกซึ้งใดๆ เลย

นี่ถือว่าเป็นข้อบกพร่องของรวมบทกวีนิพนธ์เล่มนี้หรือไม่? คำตอบเบื้องต้นก็อาจตอบว่าใช่ นี่คือข้อบกพร่อง แต่หากพิจารณาให้มากขึ้น เราจะเห็นว่า นี่คือความจำเป็นของหนังสือรวมบทกวีนิพนธ์ชิ้นนี้ที่จะต้องมีการอธิบายแบบบทต่อบท เพราะตัวบทกวีนิพนธ์แต่ละชิ้นมันวางตัวอยู่ในฐานะบทกวีที่สะท้อนภาพสังคมการเมืองไทยแบบวันต่อวัน ดังนั้น คำอธิบายท้ายเล่มจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่จะต้องมีการเอาไวเพื่อให้เข้าใจว่ามัน

กำลังสะท้อนอะไรในสังคมไทยยุคนี้

ดังนั้นสิ่งที่สำคัญพอๆ กับบทกวีก็คือคำอธิบายท้ายเล่มนั่นเอง ความหมายที่ได้จากการอ่านบทกวี “มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง” จึงเป็นสิ่งที่ถูกกำกับจากคำอธิบายท้ายเล่ม แม้ว่าผู้จัดพิมพ์หรือบรรณาธิการจะพยายามทำให้คำอธิบายนั้นไม่ดูเป็นการรุกร้าการตีความของผู้อ่านมากเกินไป แต่มันก็ยังเป็นส่วนสำคัญในการกำกับทิศทางของการอ่านนั่นเอง

การอ่านกวีนิพนธ์การเมืองจึงเสี่ยงไม่ได้ที่จะเข้าใจบริบททางสังคมที่ผลิตมันขึ้นมา ในขณะที่เดียวกันการเข้าใจบริบทก็อาจทำให้กวีนิพนธ์ชิ้นนี้หมดสิ้นพลังในการสื่อความหมายในตัวมันเอง และสิ่งที่น่าสนใจก็คือ มันเสี่ยงไม่ได้ที่เราจะปฏิเสธการอ่านวรรณกรรมโดยไม่พิจารณาสิ่งอื่นใดที่จะช่วยให้เราเข้าถึงพลังของการสื่อความหมายของตัวบทได้

เอกสารอ้างอิง

เกษียร เตชะพีระ. (2557). **มันเป็นเพียงวันนี้เท่านั้นเอง: รวมกาพย์กลอนการเมืองในทศวรรษอันสาปสูญ**. กรุงเทพฯ: ชายขอบ.

ตรีศิลป์ บุญขจร. (2523). **นวนิยายกับสังคมไทย (2475-2500)**. กรุงเทพฯ: บางกอกการพิมพ์.

Eagleton, T. (2008). **Literary Theory: An Introduction: An Anniversary**. (2nd ed.). Singapore: Blackwellpublishing.